

УДК 346.5:33.012.434[061.1ЄС+(477)]

ЗЛОВЖИВАННЯ МОНОПОЛЬНИМ (ДОМІНУЮЧИМ) ПОЛОЖЕННЯМ В АНТИМОНОПОЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА ТА УКРАЇНИ

Гук Г.В.

Інститут прокуратури і кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У цій статті розглядаються актуальні проблеми регулювання зловживання домінуючим становищем в антимонопольному законодавстві Європейського Співтовариства та України. Розглянуто механізми та суб'єктний склад державного контролю за процесами економічної концентрації у розвинених країнах світу. Досліджено позитивні та негативні аспекти. У статті розглянуто проблему визначення поняття «монопольного (домінуючого) становища» суб'єкта господарювання на ринку та розмежування понять «монопольне» і «домінуюче» становище. На основі проведеного дослідження підготовлено пропозиції щодо вдосконалення антимонопольно-конкурентного законодавства України.

Ключові слова: антимонопольне законодавство, антимонопольне регулювання, антимонопольні органи, конкуренція, монопольне (домінуюче) положення, Антимонопольний комітет України.

Постановка проблеми. Захист економічної конкуренції є одним із пріоритетних напрямків державної політики будь-якої країни. Аналіз вітчизняної практики застосування норм, які закріплюють адміністративну відповідальність за зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку, показує низький рівень правової активності. В силу зазначеного актуальним є пошук напрямів визначення зловживання монопольною владою та підвищення ефективності антимонопольної політики нашої держави.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення питань зловживання монопольним становищем на ринку ставало предметом дослідження багатьох науковців, серед яких можна виділити: В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка, В. К. Гіжевський, І. П. Голосніченко, В. Л. Грохольський, В. К. Колпаков, В. В. Копейчиков, М. Й. Коржанський, Є. В. Курінний, В. І. Курило, В. О. Навроцький, Н. Р. Нижник, О. І. Остапенко, В. В. Сташис, В. Я. Тацій та ін. В роботах наведених вчених були розкриті основні доктринальні положення вітчизняної правової думки щодо антимонопольного законодавства та шляхів подолання зловживання монопольним становищем.

Метою наукової статті є дослідження окремих норм господарського права та законодавства про захист економічної конкуренції щодо гармонізації поняття та видів зловживання монопольним (домінуючим) становищем суб'єкта господарювання на ринку.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статтею 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції», зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку є дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку [1].

Дане визначення досить повно розкриває зміст досліджуваного поняття. Воно формувалося досить тривалий час, видозмінюючись з часом та розвитком вітчизняної правової бази. Не

дивлячись на це, дане визначення містить деякі дискусійні положення.

Один із таких моментів виступає законодавче ототожнення понять «монопольне становище» та «домінуюче становище».

У більшості нормативно-правових актів антимонопольного законодавства названі терміни мають абсолютно тотожний зміст. Положення економічної теорії та наявний зарубіжний досвід свідчать про недоцільність ототожнення понять «монопольного» та «домінуючого» становища [2, с. 97].

Важливо відзначити, що в більшості країн ЄС поняття «монопольне» становище не вживається в правовому полі, замість цього поширеним є категорія «домінуюче» становище.

У рішенні Суду ЄС (Cour de justice des Communautés européennes) було запропоновано визначення, згідно з яким домінуюче становище, на відміну від ситуації монополії або квазімонополії, не виключав конкуренцію, але дозволяє суб'єкту господарювання істотним чином впливати на конкуренцію і функціонувати незалежно від інших суб'єктів ринку, не турбуючись при цьому, що так а поведінка спричинить збитки для суб'єкта [7, с. 48].

Таким чином, вживання даних термінів повинно мати розрізнений характер. Європейське право спрямоване на регулювання поведінки домінуючого суб'єкта, не приділяючи значної уваги засобам, якими було досягнуто таке становище.

Цікавим також є поняття зловживання, яке сформульоване Судом ЄС при розгляді справи «Hofmann – La Roche», воно полягає у наступному: це поведінка, яка впливає на структуру ринку, при цьому вона взагалі не схожа на поведінку, яка передбачає існування нормальної конкуренції на ринку товарів та послуг. При цьому така поведінка перешкоджає збереженню нормального рівня конкуренції зростання конкуренції [3, с. 228].

В якості ущемлення інтересів можуть виступати будь-які обставини, що заважають суб'єкту господарювання в рівних умовах конкурувати з іншими суб'єктами.

Такі перешкоди повинні бути наслідком зловживання суб'єктом господарювання на певному

ринку своїм монополюним становищем. Тобто, вони повинні виступати саме наслідком правопорушення.

Монополюним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35%, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції. Монополюним (домінуючим) також може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару становить 35% або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема, внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, що належать конкурентам [3, с. 113].

Класичним прикладом монополюного становища слід вважати природні монополії. Визначення природної монополії знайшло свої нормативно-правове закріплення у Законі України «Про природні монополії» від 20 квітня 2000 року. Так, відповідно до ст. 1 даного закону природна монополія це стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умов відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені в споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менш залежить від змін цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги) [6].

В економічній літературі існують різні трактування сутності природних монополій, та не дивлячись на це, всі вони мають схожі риси з визначенням закріпленим у наведеному нормативно-правовому акті.

Цікавим є той факт, що згідно з вітчизняним законодавством власне наявність у суб'єкта господарювання монополюного становища не є протиправною. Порушення економічної конкуренції матиме місце лише в тих випадках коли є здійснення суб'єктом господарювання, який займає монополюне становище на ринку, таких дій, що були б неможливі в умовах ефективної конкуренції на ринку.

Мова йде про, наприклад, усунення з ринку конкурентів чи обмеження їх доступу до ринку.

Таким чином, зловживання монополюним становищем на ринку виступає одним із видів порушень антимонополюно-конкурентного законодавства, що полягає у діях чи бездіяльності суб'єкта господарювання, який посідає монополюне становище на ринку.

Дане положення знайшло своє відображення і в системі вітчизняного законодавства. Так, відповідно до ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції» зловживання монополюним (домінуючим) становищем на ринку є одним із видів порушень законодавства про захист економічної конкуренції [1].

Таке положення українського законодавства відповідає ст. 86 Римського договору про створення ЄЕС, яка містить загальне правило про те, що будь-яке зловживання підприємством домінуючим становищем на загальному ринку або на його істотній частині забороняється як несумісне із загальним ринком, оскільки може завдати шкоди торгівлі між державами-членами [8, с. 3].

Найбільш поширеним видом зловживань є цінові зловживання, тобто встановлення дискримінаційних цін, які порушують права окремих споживачів, і встановлення монополюних цін, що призводить або може призвести до порушення прав споживачів [5, с. 221].

В таких ситуаціях правила поведінки монополістів значно різняться від відповідних правил конкуруючих структур.

Окремо слід відмітити, що сама по собі наявність монополюного (домінуючого) становища на ринку завжди означає обмеження конкуренції, та зашкоджує конкурентним відносинам. При цьому, потрібно враховувати, що держава не може взагалі заборонити підприємствам займати таке становище, оскільки трапляються випадки коли уникнути таких ситуацій не можливо.

У статті 29 Господарського кодексу України визначено п'ять видів заборон зловживання монополюним (домінуючим) становищем на ринку. А саме:

- нав'язування таких умов договору, які ставлять контрагентів у нерівне становище, або додаткових умов, що не стосуються предмета договору, включаючи нав'язування товару, не потрібного контрагенту;

- обмеження або припинення виробництва, а також вилучення товарів із обороту з метою створення або підтримки дефіциту на ринку чи встановлення монополюних цін;

- інші дії, вчинені з метою створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) суб'єктів господарювання;

- встановлення монополюно високих чи дискримінаційних цін (тарифів) на свої товари, що призводить до порушення прав споживачів або обмежує права окремих споживачів;

- встановлення монополюно низьких цін (тарифів) на свої товари, що призводить до обмеження конкуренції [9].

Зазначені види зловживання не здатні в повній мірі відбити всі можливі варіанти розвитку монополюного становища на ринку. Перш за все це пов'язано з тим, що вони закріплюють конкретні форми дії домінуючого суб'єкта, хоча в деяких ситуаціях до ущемлення прав споживачів та обмеження конкуренції може призвести і бездіяльність домінуючого суб'єкта.

Доцільно також закріпити дані види зловживання монополюним (домінуючим) становищем у більш загальному вигляді, в силу того, що як і суспільні, так і економічні відносини постійно змінюються та вдосконалюються.

Треба також враховувати, що норми антимонополюно-конкурентного законодавства, які визначають склади порушень у вигляді зловживання монополюним становищем на ринку, можуть бути застосовані до суб'єктів господарювання незалежно від того, чи включено їх до переліку підприємств, які займають монополюне становище на ринку, та чи попереджався суб'єкт про його монополюне становище [4, с. 109].

Слід відзначити, що на практиці трапляються випадки коли господарюючий суб'єкт може займати домінуюче положення на одному ринку, та при цьому зловживати домінуючим положенням за допомогою дій на іншому ринку.

Прикладом такої ситуації може слугувати справа Європейського суду Commercial Solvents

в Commission, в якій господарюючий суб'єкт, що займає домінуюче положення, був визнаний зловживаючим своїм становищем на ринку сировини, оскільки відмовився поставляти її виробнику лікарських препаратів, тому, що сам планував вийти на ринок цих лікарських препаратів.

Дана справа стала одним з ключових прецедентів в даній категорії та ще багато разів використовувалась в якості зразка.

Запобігання, виявлення та припинення зловживань монополієм (домінуючим) становищем є напрямом роботи Антимонопольного комітету України.

Так, перед Антимонопольним комітетом України поставлено важливі завдання щодо захисту економічної конкуренції та боротьби із зловживаннями монополієм становищем в Україні. В межах своєї діяльності даний орган здійснює державний контроль за дотриманням законодавства в цій сфері, контроль за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання, сприяє розвитку добросовісної конкуренції, тощо.

Не дивлячись на широке коло повноважень, результативність роботи Антимонопольного комітету є незадовільною. За умов реформування вітчизняної правової бази в частині регулювання економіки та приведення її у відповідність до стандартів та норм європейського права, питання перетворення та удосконалення діяльності Антимонопольного комітету України є надзвичайно актуальним.

Суть проблем функціонування Антимонопольного комітету полягає в тому, що за сучасних умов він не здатний детально перевіряти усі заяви про порушення. Трапляються також випадки необ'єктивності та нечіткості політики діяльності органу. Сміливо можна говорити про недостатнє фінансове та кадрове забезпечення.

Для виправлення зазначених проблем необхідно реформувати систему державних органів у сфері захисту економічної конкуренції та запровадити систему відкритої звітності їх діяльності, що посилить громадський контроль та зменшить рівень корупції в державних структурах.

В контексті даної теми, важливим є вивчення міжнародного досвіду в частині розробки та реалізації антимонопольного законодавства. Як показує практика, у світі сформувалось два основних типи антимонопольного законодавства: американський та західно-європейський. Кожен з цих типів має свої особливості та специфічні риси.

Американське законодавство формально забороняє будь-яку форму монополістичної змови або союзу, всі монополії формально є протиправними; західноєвропейське – більш ліберальне, побудоване на принципі контролю за монополістичними об'єднаннями та обмеження їх зловживань.

У країнах існують різноманітні джерела державного контролю за процесами економічної концентрації, попередження недобросовісної конкуренції та монополістичної діяльності: в Австрії, Іспанії, Канаді, ФРН, Швейцарії – окремі антимонопольні закони; в Італії, Франції – антимонопольні закони та загальні норми цивільного

права; у Великій Британії та США – антимонопольні, антистресові та судові закони [11, с. 163].

В межах даного дослідження доцільно зосередити увагу на досвіді окремих країн, які досягли високого рівня у боротьбі зі зловживаннями монополієм становищем.

Так, наприклад, досить ретельно розроблені механізми антимонопольного законодавства в Канаді. Їх особливість полягає в тому, що відповідні нормативно-правові акти мають комплексний характер та містять одночасно як загальні положення, так і норми адміністративної та кримінально-правової відповідальності за порушення антимонопольного законодавства. Так, спеціально створені органи приймають рішення, щодо встановлення факту зловживання монополієм становищем, та визначення міри відповідальності за таке порушення.

Антимонопольний закон Німеччини включає розгляд справ про створення холдингу або кооперативу з інших підприємств. При цьому використовуються такі критерії оцінки фірми, як створення або посилення домінуючого положення. Домінуюче положення фірми є ситуацією на ринку, коли у фірми немає конкурентів. При цьому фірми можуть визнаватися такими, що займають монополіє становище на ринку, якщо конкуренція між ними незначна [10, с. 43].

Аналізуючи наведені положення та досвід інших країн, ми можемо зазначити, що норми антимонопольного законодавства промислово розвинених країн характеризуються певною схожістю. Та при цьому, кожна країна має свої власні особливості викликані різноманітними політичними та історичними факторами.

Отже, одним із конституційних прав є право на підприємницьку діяльність, а відтак здійснення господарської діяльності передбачає діяльність не лише в рамках правового режиму, а й свободу господарської діяльності в межах, які не порушують права і свободи інших учасників ринкових відносин [4, с. 111].

Для подолання зловживання монополієм становищем в нашій країні важливою є можливість звернення до органів Антимонопольного комітету України за роз'ясненням щодо відповідності дій суб'єктів господарювання нормам антимонопольно-конкурентного законодавства.

Антимонопольний комітет повинен перш за все сприяти захисту прав споживачів та суб'єктів господарювання, державних та суспільних інтересів. Всі ці дії спрямовані на підтримку національного товаровиробника та створення належних умов для його розвитку та виходу на міжнародний рівень.

В подальшому необхідно встановити обов'язок узгодження з антимонопольними органами проектів рішень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Вчинення зазначених та інших дій сприятиме розвитку конкуренції на ринках та подоланню економічної нестійкості, яка має місце на сучасному етапі державотворення.

Список літератури:

1. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 7. – Ст. 260.
2. Ніколаєва Л. Генезис законодавчого визначення поняття «зловживання монополією» в Україні / Л. Ніколаєва, О. Стороженко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 1. – С. 92–102.
3. Проблеми зловживання монополією на ринку / О. Є. Фальченко // Управління розвитком. – 2014. – № 11. – С. 113–116.
4. Грудницький В. М. Удосконалення законодавства щодо поняття та видів зловживання монополією (домінуючим) становищем / В. М. Грудницький // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 107–112.
5. Чукурна О. П. Особливості державного регулювання політики ціноутворення в Україні / О. П. Чукурна // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 3(2). – С. 220–227.
6. Про природні монополії: Закон України від 20 квітня 2000 р. № 1682–111 // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 30. – Ст. 238.
7. Галицкий А. Е. Злоупотребление доминирующим положением на товарном рынке по законодательству России и Франции: сравнительно-правовой анализ: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / А. Е. Галицкий. – М., 2007. – 181 с.
8. Санахметова Н. Зловживання монополією (домінуючим) становищем суб'єкта господарювання на ринку: поняття та види / Н. Санахметова, С. Мельник // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 1. – С. 3–5.
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436–IV (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144.
10. Бутыркин А. Я. Теория и практика антимонопольного регулирования в ведущих странах Запада и России / А. Я. Бутыркин. – М.: Новый век, 2004. – 88 с.
11. Стадник К. О. Світовий досвід державного контролю за процесами економічної концентрації / К. О. Стадник // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – Харків, 2013. – № 3. – С. 161–167.

Гук Г.В.

Институт прокуратуры и уголовной юстиции
 Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ МОНОПОЛЬНЫМ (ДОМИНИРУЮЩИМ) ПОЛОЖЕНИЕМ В АНТИМОНОПОЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СООБЩЕСТВА И УКРАИНЫ

Аннотация

В настоящей статье рассматриваются актуальные проблемы регулирования злоупотребления доминирующим положением в антимонопольном законодательстве Европейского Сообщества и Украины. Рассмотрены механизмы и субъектный состав государственного контроля над процессами экономической концентрации в развитых странах мира. Исследованы позитивные и негативные аспекты. В статье рассмотрено проблему определения монопольного (доминирующего) положения субъекта хозяйствования на рынке и разграничение понятий «монопольное» и «доминирующее» положение. На основе проведенного исследования подготовлены предложения по усовершенствованию антимонопольно-конкурентного законодательства Украины.

Ключевые слова: антимонопольное законодательство, антимонопольное регулирование, антимонопольные органы, конкуренция, монопольное (доминирующее) положение, Антимонопольный комитет Украины.

Huk G.V.

Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute
 Yaroslav Mudryi National Law University

ABUSE OF A MONOPOLY (DOMINANT) POSITION UNDER THE COMPETITION LAW OF THE EUROPEAN COMMUNITY AND UKRAINE

Summary

The present article studies the topical issues of the regulation of an abuse of a dominant position under the competition law of the European Community and Ukraine. The mechanisms and the subjective structure of the state control over economic concentration processes in the developed countries and the influence of these processes to the economic law order were adapted. The author studied the positive and negative aspects. The issue of the term «Monopoly (dominant) state» of the business entity on the market and the differentiation between the terms «monopoly» and «dominant» state has been examined in the article. The proposals to improve the antimonopoly and competition law of Ukraine have been prepared basing on the fulfilled research.

Keywords: antitrust legislation, antimonopoly adjusting, antimonopoly organs, competition, monopolistic (dominant) position, Antimonopoly committee of Ukraine.